

УДК [94: 355.486](47+57) «1941/1945» DOI: 10.26661/swfh-2018-50-043

Журнал «На казачьем посту» як джерело з вивчення козацького колабораціонізму в роки Другої світової війни

В.Ю. Довганюк

*Вінницький державний педагогічний університет,
dovganyukvu@gmail.com*

Ключові слова:

Друга світова війна, козацький колабораціонізм, донське козацтво, преса, пропаганда, інформаційна політика, окупація, еміграція.

Стаття присвячена аналізу російськомовної козацької газети «На казачьем посту» як унікального джерела з вивчення козацького колабораціонізму в роки Другої світової війни. На основі матеріалів цього видання здійснено комплексне дослідження часопису, з'ясовано класифікацію, спрямованість, особливості та змістовний компонент уміщених матеріалів, шляхом джерелознавчого аналізу визначено їхні інформативні можливості.

The journal «On the Cossack Post» as a source for the study of Cossack collaboration during the Second World War

V. Dovhaniuk

Vinnitsia State Pedagogical University

Key words:

World War II, Cossack Collaboration, Don Cossacks, press, propaganda, information policy, occupation, emigration.

The article is devoted to the analysis of the Russian-language Cossack journal «On the Cossack Post» as a unique source for the study of Cossack collaborationism during the Second World War. On the basis of the research of the materials of this publication has done a comprehensive study of the journal, has found out the classification, direction, features and content component of the materials, their informative possibilities were determined through source-study analysis.

На сьогоднішній день проблематика Другої світової війни потребує нового об'єктивного вивчення та переосмислення. Упродовж існування радянської системи історія знаходилася під повним ідеологічним контролем комуністичної партії. Проблема колабораціонізму в радянській історіографії взагалі не розглядалась як така. Козацький колабораціонізм в роки Другої світової війни все ще потребує наукового осмислення. Певну роль в реалізації цього завдання може відіграти козацька преса, яка в роки Другої світової війни виходила, і на окупованих територіях, і в самому Третьюму Рейху.

За останні роки опубліковано значну кількість досліджень, присвячених проблемі козацького колабораціонізму, зокрема праці Е. Андреева [1], К. Александрова [2], Н. Дороніної [3], Б. Ковальова [4], П. Крикунова [5], Франсуа де Ланура [6] та інших, в яких частково проаналізовано умови виникнення періодичних видань, виявлено специфіку функціонування видавничо-друкарської системи та досліджено зміст колабораціоністської преси в цілому.

Метою даної статті є аналіз публікацій щотижневого журналу «На казачьем посту». На основі цього джерела аналізується діяльність донського козацтва та його культура в період війни, а також нацистська пропаганда в колабораціоністській пресі.

До червня 1941 р. пропагандистський апарат нацистської Німеччини був одним з найефективніших у світі за своєю наступальною тактикою, за наявності відповідних структур і підрозділів, впливу ідеології на широкі маси різних категорій населення. Незадовго до нападу Німеччини на Радянський Союз А. Розенберг у спеціальній директиві, підготовленій для солдатів і офіцерів вермахту, підкреслював, що «застосування всіх засобів активної пропаганди в боротьбі проти Червоної Армії обіцяє більший успіх, ніж в боротьбі з усіма колишніми противниками Німеччини» [3, с. 40].

Журнал «На казачьем посту» - це двотижневий загальнокозацький журнал, одне з найбільших козацьких періодичних видань, яке підпорядковувалося Головному управлінню козацьких військ,

а видавався журнал «Загальнокозацьким об'єднанням Німецької імперії», яке очолював кошовий отаман Великого Війська Донського генерал від кавалерії П.Н. Краснов. Редакція журналу розташовувалася в Берліні, на Віктроенштрассе, очолював її сотник Гусєв. Об'єднання підпорядковувалося Головному управлінню у справах російської еміграції в Німеччині. Його метою було представництво козаків перед німецьким урядом та підготовка сил для війни з СРСР. Начальником об'єднання був генерал-лейтенант Е.І. Балабін. У листопаді 1944 року Загальнокозацьке Об'єднання вступило до «Комітету визволення народів Росії». В лютому 1945 року редакція переїхала в Італію разом із Козацьким станом П.Н. Краснова.

Перший номер журналу вийшов 25 квітня 1943 року. Його передовиця закликала: «Рідні козаки! Всі на захист рідного Дону, всі на допомогу німецьким доблесним військам - вашим визволителям» [7, с. 1]. Всього було випущено 43 номери, останній датується 1 лютого 1945 року.

Відношення до донських козаків в Третьюму Рейху було не однозначним. До початку війни з метою пропагандистської кампанії всередині Німеччини, преса лякала людей «що росіяни погрожують Німеччині нашестям козаків на Рейн» [8, с. 79]. Під час війни Гітлер почав лояльніше відноситися до козацтва. Він зазначав, що в дні його ранньої політичної діяльності його підтримували козацькі лідери, і тому Гітлер погоджувався з теорією, що козаки нащадки готів, а це значить, що вони не слов'яни, а арійці [1, с. 38]. Така зміна відношення до козацтва простежується і в журналі «На казачьем посту». Так, у № 7 від 1 серпня 1943 року у статті А. Таманського «Націонал соціалізм і козацтво» зазначається, що «націонал-соціалізм в Німеччині створювався не для «експорту» в інші країни, а винятково для німецького народу. Проте цей рух вже переріс національні рамки. Козацтво особливо жваво сприймає ідеї націонал-соціалізму. Причини цього – в історії козацтва». Далі наводяться розкриття «ідентичності» способу життя козацтва та ідеології націонал-соціалізму. Зокрема те, що на відміну від більшовицькому соціалізму, нацизм – це справжній соціалізм, який закріплений на національній основі і є гарантом добробуту всього народу. У статті, ставлячи питання «чи чужа козацтву ідея турботи про свій добробут, а, отже, і ідея націонал-соціалізму?», дається і відповідь: «Ні! Ця ідея завжди була керівною в його суспільному житті». В ній також описується нацистський принцип «вождизму», який нібито також лежав в основі старих козацьких порядків і є схожим до

німецького принципу «фюрерства». Автор статті також зачепив питання козацько-єврейських стосунків. У статті наводяться тези з програми НС-ДАП, а саме положення в якому сказано, що громадянськими правами німецького народу можуть бути тільки люди німецької крові, незалежно від віросповідання. А євреї не могли бути «синами німецького народу». Відношення козаків до євреїв пояснювалося наступним чином: «Повними правами громадянства могли користуватися тільки ті козаки, які були віддані інтересам козацтва. У євреїв козацтво завжди бачило тільки руйнівну силу. Тому ні один єврей не міг користуватися правами громадянства. Більше того, козацтво не допускало євреїв на свою територію» [9, с. 12].

З метою поширення колабораціоністських настроїв серед населення окупованих територій важливим елементом журналу була антирадянська пропаганда. Так у своєму відгуку «Почему я противник большевизма?», старший лейтенант К. Донський пояснював свою позицію по відношенню до радянської влади: «Я – син вільного Дону, все моє життя пов'язане з традиціями козацтва. Багато горя і поневірянь перенесли козаки за роки радянської влади, багато пролили сліз наші матері і сестри». Згадуючи героїчну боротьбу козацтва проти більшовиків, яка з часом згасла, він писав: «Згодом все красиве зникло з мого життя. Почалися кошмари; прийшли обірвані, брудні, голодні червоні, почалися грабежі. Приниження, переслідування і репресій не було кінця. Козацтво затаїло непримиренну злість проти більшовизму. <...> Розпочалася війна, я йшов на фронт з думкою вести активну боротьбу проти радянського уряду. «Ця війна принесе свободу моєму народу» – з цією думкою я сміливо перейшов до німців ... Я – народний месник» [9, с. 12].

Принциповим упущенням в роботі редакції є відсутність в журналі хроніки новин. Лише в номері від 6 червня 1943 року були надруковані перші новини в цьому журналі. У хроніці зазначалось, що у першому козацькому юнкерському училищі ім. Отамана графа Платова, після 8-місячного навчання з 25 травня по 6 червня будуть проведені іспити. Екзаменаційна комісія під головуванням полковника Саркіяна та членів полковника Ієвлева, підполковника Макаревича, підполковника Зінов'єва, майора Камоеєва, майора Осадчого – на днях приступає до складання екзаменаційних програм і білетів. Ще одне повідомлення на цій же сторінці інформувало, що 3 жовтня місяця при Головному штабі Формувань Козаких Військ на Україні був організований госпіталь. У ньому діяло є три відділення: тера-

певтичне, хірургічне, інфекційне, всього на 170 ліжок. А з квітня при санчастині відкриті курси санітарів на яких займається понад 30 осіб, є курси вдосконалення фельдшерів [10, с. 9].

Досить рідко журнал інформував читача про події на фронті. Основна увага була звернена на ті битви де донське козацтво брало безпосередню участь у бойових діях. Так 6 червня 1943 року були описані бойові дії в Темрюкському районі Краснодарського краю. Ось як описувалися ці події: «Темрюкський район служив північним опорним пунктом Кубанського передмостового укріплення і вже протягом багатьох місяців витримував натиск радянських військ. Більшовики час від часу кидають у бій кілька дивізій, намагаючись здолати непрохідні кубанські болота... В цих боях загони кубанських козаків, добре знайомі з цією болотистою місцевістю, енергійно підтримують німецькі війська. Коли кілька тижнів тому більшовики спробували атакувати Темрюкський район з моря і висадили з цією метою десант північний схід Темрюка, кубанські козаки взяли участь у ліквідації цього десанту. Гренадери та добірні козачі частини почали наступ, у той час як німецька артилерія відкрила по більшовикам ураганний вогонь. У цей же самий час німецькі сапери несподівано висадилися в тилу більшовиків. Після півгодинної запеклої боротьби сапери і наступаючі козачі війська остаточно ліквідували радянський десант. В кінці травня більшовики зробили ще одну десантну операцію і у бурхливу темну ніч висадилися між двома німецькими передовими опорними пунктами. Коли німецька піхота почала при підтримці артилерії свій наступ, сміливі кубанські козаки проносилися на своїх швидких конях уздовж берега і підтримували постійний зв'язок між окремими опорними пунктами. Тільки 7 годин більшовикам вдалося протриматися на березі моря. І цей десант було знищено» [10, с. 2].

15 листопада 1943 року у 14 номері журналу були надруковані привітання та наказ від фюрера: «У численних і жорстоких боях в умовах суворої зими, Кубанська армія більше 8 місяців тримала в своїх руках Кубанське передмостові укріплення. Коли тепер останній солдат, згідно бойового наказу, залишає гаряче захищену територію Кубанського передмостового укріплення – вся армія повинна з задоволенням і повагою озирнутися на їх попередні подвиги. <...> Жертви, понесені нею, не були марними. Полеглі в Кубанській області не підлягають забуттю! Висловлюю вдячність Командуванню і військам. У підтвердження моєї вдячності послужить встановлений мною Кубанський знак відмінності» [11, с. 4].

Останнє повідомлення про бойові дії описані у статті «Советский удар по Европе» від 1 лютого 1945 року. В ньому йдеться про стрімкі наступальні операції Червоної армії на Польщу, її звільнення та вступ радянських військ на територію Німеччини [12, с. 3-4].

Цікавими є матеріали про історію Донського козацтва, які друкувалися в журналі. Особливо це виражено у 3 номері від 6 червня 1943 р. у статтях «Исторические предпосылки» [10, с. 2-4] і «Рождение новых казачьих частей» [10, с. 4-7]. У цих статтях розповідається про роль донського козацтва в роки громадянської війни в Росії, про переслідування козацтва, про його еміграцію, створення нових полків та організацію нового війська для боротьби з більшовизмом: «Початок війни між Німеччиною та СРСР розбудило в козацтві заснулі надії на визволення з-під влади рад. По правді кажучи, козацтво за рідкісним винятком погано уявляло собі, як має здійснитися це визволення, але віра була величезна і непохитна. Навряд чи хто з козаків думав про повалення радянської влади в цілому. З таким «духом» і з такими думками козаки йдуть на війну. «Радянський патріотизм» міг проявитися у кого завгодно, тільки не у козаків».

Детальніше про козацтво в еміграції описано в статті «Клич старых казаков» від 1 серпня 1943 року. У статті сказано, що Сербія з початку 1921 року стала центром кубанської еміграції. Туди переїхали полк генерала Фостикова та Кубанська крайова рада. Саме в Сербії козаки зберігали все своє майно у військових музеях. Крім регалій і різних грамот, кубанці емігранти свято зберегли прапори, які існували раніше у військових строювих частинах 1, 2 і 3 полків хоперських, кубанських, лінійних, запорізьких, екатеринодарських, полтавських і, у порядку їх номерів, прапори пластунських батальйонів. Також була надрукована інформація і про відродження полків у Сербії: «За ініціативою Німецького Командування в серпні 1941 року сформовані 1, 2 і 8 козачі полки, які вже діяли проти партизанських банд в Сербії. Кубанці не раз здобували дикі перемоги над супротивниками, у багато раз переважаючими їх силами. Серед кубанських козаків, що перебувають в Сербії панує повна єдність і братство» [10, с. 15].

Також в журналі регулярно висвітлювалася історія донського козацтва. Окрім козацьких оповідей, байок і пісень, значну частину кожного номеру займала публікація «Історичних нарисів Дону» – останньої роботи П.Н. Краснова, опублікованої за його життя. Ця однойменна книга, що вийшла в 1943 році, складалася з 13 глав, описувані події

якої закінчувалися на 1613 році. У той же час, в журналі «На казачьем посту» ці і наступні глави публікувалися аж до лютого 1945 року, закінчивши опис історії Донського козацтва подіями серпня 1914 року і вступом Росії в Першу світову війну. Книга виходила регулярно частинами з 1 серпня 1943 року [9, с. 5-8], до останнього випуску журналу 1 лютого 1945 року [12, с. 5-7]. В журналі були також надруковані біографії лідерів донського козацтва. Яскравим прикладом є стаття «Донской герой Я. П. Бакланов» про генерала і учасника кавказької війни [11, с. 6]. А в статті від 1 серпня 1943 року під назвою «Донские атаманы» наведена коротка характеристика з історії отаманів донського козацтва. «Першим отаманом, ім'я якого зустрічається в історичних актах – Сарі Азман. На нього скаржилися у 1549 році ногайський хан Юсуп цареві Івану Грозному. Цей факт є приводом для деяких дослідників історичного минулого Донського козацтва вважати 1549 рік початком існування цього козацтва. <...> Останній обраний на Дону отаман А. П. Богаєвський помер у жовтні 1934 року в Парижі, і нині донці борються за настання того дня, коли за словами військового гімну «зівне Дон своїх дітей у Коло державною і всенародною душею вибере отамана»».

Таким чином, журнал «На казачьем посту» (1943-1945 рр.) є унікальним джерелом як для вивчення історії козацького колабораціонізму в роки Другої світової війни, так і з історії донського козацтва в цілому. Аналіз цього періодичного видання дає підстави стверджувати, що козацька преса брала активну участь в реалізації плану «об'єднання з ідеологічними союзниками» проти спільного ворога – більшовизму. Вона стала своєрідним маріонетковим інструментом, адже друкувалася під пильним оком нацистів, які зробили газету рупором своєї пропаганди, щоб впливати на свідомість російськомовного населення в еміграції.

Таким чином, журнал «На казачьем посту» (1943-1945 рр.) є унікальним джерелом як для вивчення історії козацького колабораціонізму в роки Другої світової війни, так і з історії донського козацтва в цілому. Аналіз цього періодичного видання дає підстави стверджувати, що козацька преса брала активну участь в реалізації плану «об'єднання з ідеологічними союзниками» проти спільного ворога – більшовизму. Вона стала своєрідним маріонетковим інструментом, адже друкувалася під пильним оком нацистів, які зробили газету рупором своєї пропаганди, щоб впливати на свідомість російськомовного населення в еміграції.

Джерела та література

1. Андреева Е. Генерал Власов и Русское Освободительное Движение = Vlasov and the Russian Liberation Movement. – 1-е. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 370 p.
2. Александров К. Русские солдаты Вермахта. Герои или предатели: Сборник статей и материалов. / К. Александров. – М.: 2005. – 752 с.
3. Доронина Н. В. Нацистская пропаганда на оккупированной территории Ставрополя и Кубани в 1942-1943гг.: цели, особенности, крах: Дис. канд. ист. наук.: спец. 01.00.02 «Отечественная история» / Н.В. Доронина; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2005. – 185 с.
4. Дробязко С. Восточные легионы и казачьи части в вермахте. / С. Дробязко. – М.: АСТ, 2000. – 46 с.
5. Ковалев Б. Н. Нацистская оккупация и коллаборационизм в России, 1941–1944 / Ковалев Б. Н. – М: 000 «Издательство АСТ»: 000 «Транзиткнига», 2004. – 483, [13] с.:
6. Крикунов П. Казаки. Между Сталиным и Гитлером. Крестовый поход против большевизма. / П. Крикунов. – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 608 с.
7. Франсуа де Ланура. Казаки Паннвица. 1942–1945 = Les Cosaques de Pannwitz Pannwitz Cossacks 1942–1945. – 1-е. – Paris: Heimdal, 2000. – 288 p.
8. Бланк А. С. Старый и новый фашизм: Полит.- социол. Очерк. / А. Бланк, – М.: Политиздат, 1982. – 256 с.
9. На казачьем посту. – 1943 р. – 1 августа.
10. На казачьем посту. – 1943 р. – 6 июня.
11. На казачьем посту. – 1943 р. – 15 ноября.
12. На казачьем посту. – 1945 р. – 1 февраля.
13. На казачьем посту. – 1944 р. – 1 июня.
14. На казачьем посту. – 1944 р. – 15 июня.
15. На казачьем посту. – 1944 р. – 1 июля.
16. На казачьем посту. – 1944 р. – 15 июля.
17. На казачьем посту. – 1944 р. – 1 августа.
18. На казачьем посту. – 1944 р. – 15 августа.